Wstęp

Ukraina zanim uzyskała niepodległość w 1991 r. co najmniej od stulecia funkcjonowała w roli przedmiotu polityki międzynarodowej. W XX wieku stała się obiektem zainteresowania wszystkich europejskich mocarstw. Ziemie zamieszkałe przez Ukraińców na początku minionego stulecia znajdowały się w granicach dwóch imperiów – Romanowych i Habsburgów. Sprzyjało to kształtowaniu odrębnych tradycji politycznych narodu, któremu każda ze stron przypisała inną rolę w projektowanej własnej wizji porządku europejskiego. Rosja traktowała Ukraińców jako odłam narodu rosyjskiego posiadających jedynie własną specyfikę etnograficzną. Kijów określany był „matką miast ruskich". Austro-Węgry starali się uczynić swoją prowincję Galicję ukraińskim Piemontem, z dalekosiężnymi planami poszerzania tej enklawy jak najdalej na wschód. Sprzymierzone z Austro-Węgrami Niemcy przez I wojną światową chciały widzieć przyszłą Ukrainę w roli swojego protektoratu. Wychodzili z założenia, że jedynie pozbawienie Rosji tej części imperium dawało możliwość niemieckiej dominacji w Europie Środkowej i na Bałkanach. W tym samym czasie także część polskich działaczy politycznych z Józefem Piłsudskim na czele rozważała projekty zapewnienia bezpieczeństwa przyszłej Polski z udziałem Ukrainy jako zależnego lub sojuszniczego państwa. Na początku XX wieku Ukraina była zatem przedmiotem kalkulacji politycznych kilku ośrodków politycznych rozważających o przebudowie geopolitycznej wschodniej części kontynentu europejskiego.

U schyłku „wielkiej wojny" sami Ukraińcy podjęli kilka prób powołania własnego państwa. Ukraińscy działacze w Rosji początkowo chcieli budować własną podmiotowość polityczną w porozumieniu w władzą centralną w Petersburgu, lecz ani Rząd Tymczasowy, ani bolszewicy nie chcieli nawet rozważać o jakiejkolwiek autonomii politycznej dla Ukrainy. Konsekwencją rosyjskiej odmowy było ogłoszenie 22 stycznia 1918 r. przez Centralną Radę - reprezentującą ukraińskie partie i organizacje - niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej. Kilka dni później państwo to zostało uznane przez Niemcy i Austro-Węgry i podpisało z nimi traktat sojuszniczy. Wbrew protestom bolszewickiej Rosji Ukraina stała się uczestnikiem rozmów pokojowych w Brześciu, które zakończyły przebudową polityczną Europy Wschodniej zgodnie z oczekiwaniami państw centralnych. Głównym przeciwnikiem ukraińskiej państwowości stała się pogrążona w chaosie wojny domowej Rosja. Żaden z rosyjskich obozów, ani biali, ani czerwoni nie godził się bowiem z utratą Ukrainy.

Klęska państw centralnych w listopadzie 1918 r. oznaczała dla Ukrainy utratę protektora i gwaranta marionetkowej państwowości. Na zachodzie pojawiło się wprawdzie

nowe państwo – Polska, lecz z aspiracjami do ziem zamieszkałych przez Ukraińców. Układy zawierane przez atamana Semena Petlurę reprezentującego władze Ukraińskiej Republiki Ludowej z Polską w latach 1919-1920 wiązały się z zrzeczeniem na rzecz nowego sojusznika Wołynia i Wschodniej Galicji. Rodziło to konflikt z drugim ukraińskim ośrodkiem państwowym, proklamowaną we Lwowie 19 października 1918 r., Zachodnioukraińską Republiką Ludową. Ukraińcy galicyjscy przez kilka miesięcy prowadzili wojnę z Polakami, a Polskę definiowali jako głównego wroga państwowości ukraińskiej.

Po wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r., w której armia Petlury walczyła po stronie polskiej, problem Ukrainy został rozstrzygnięty traktatem ryskim z marca 1921 r. Większość Ukrainy z 23 mln ludności znalazła się w Rosji Radzieckiej, w obrębie której powołano Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką ze stolicą w Charkowie. W granicach państwa polskiego pozostała Galicja Wschodnia i Wołyń, gdzie mieszkało 5,5 mln Ukraińców. Blisko milion Ukraińców znalazło się w granicach Rumunii i 0,5 mln w Czechosłowacji. Olbrzymi wysiłek militarny Ukraińców na rzecz utworzenia własnego państwa zakończył się porażką. Trwałą pozostałością tego okresu był radykalny ruch narodowy rozwijający się głównie w Polsce i wśród ukraińskiej emigracji w Europie Zachodniej oraz idea „Sobornej Ukrainy" (Wielkiej Ukrainy), często pojmowanej w granicach sięgających znacznie dalej we wszystkich kierunkach niż ziemie zamieszkałe przez Ukraińców.

W okresie międzywojennym działacze ukraińscy na emigracji zadbali, aby idea państwowości ukraińskiej nie znikła z polityki międzynarodowej[1]. Rządy Anglii i Francji z ukraińskim ruchem narodowym wiązały nadzieje na powstrzymywanie komunizmu. W drugiej połowie lat trzydziestych Ukraina ponownie stała się przedmiotem rozważań geopolitycznych kierownictwa Niemiec.

Ukraiński ruch narodowy wiązał także ogromne nadzieje na pomoc Niemiec w reaktywacji własnego państwa. Rozbicie Polski przez Niemcy we wrześniu 1939 r. oraz wojna toczona przez nie z ZSRR od czerwca 1941 r. stworzyła sprzyjające okoliczności do proklamowania ukraińskiego państwa. Naziści nie potraktowali jednak ukraińskich nacjonalistów jako sojuszników, przyjmowali ich usługi, lecz w roli kolaborantów współpracujących w tworzeniu niemieckiego systemu okupacyjnego, lecz nie jako przyszłych funkcjonariuszy ukraińskiego państwa. W 1943 r. w warunkach okupacji niemieckiej nacjonaliści podjęli irracjonalną i zbrodniczą akcję oczyszczania Wołynia i Galicji z

[1] Por. Andrzej Zięba, *Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej. Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932),* Kraków 2010.

potencjalnych wrogów państwowości ukraińskiej. Większość ofiar tych czystek stanowiła polska ludność cywilna.

Po II wojnie światowej do Ukrainy Radzieckiej włączono ziemie zamieszkałe przez Ukraińców wchodzące do września 1939 r. w skład II Rzeczypospolitej oraz Ruś Zakarpacką w okresie międzywojennym należącą do Czechosłowacji. W 1954 r. dekretem nowego I sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikity Chruszczowa przekazano republice ukraińskiej Krym wchodzący do tej pory w skład Federacji Rosyjskiej i zamieszkały w większości przez Rosjan.

Radziecka Ukraina mimo iż posiadała w składzie Rady Ministrów resor spraw zagranicznych samodzielnej polityki zagranicznej nie prowadziła, gdyż nie była podmiotem prawa międzynarodowego. Kryzys polityczny i gospodarczy w ZSRR w latach osiemdziesiątych XX wieku oraz rozpad radzieckiego imperium stworzył okoliczności do powstania suwerennego państwa w granicach, o których marzyli działacze narodowi.

Dwie dekady starań elit ukraińskich o zagwarantowanie suwerenności państwa i uzyskanie odpowiedniej pozycji na arenie międzynarodowej stanowią przedmiot rozważań tej pracy. Zgodnie z tradycją polityczną obszaru postsowieckiego realna władza na Ukrainie znalazła się w rękach szefa państwa, którego uosobieniem stał się urząd prezydenta. Wszyscy prezydenci Ukrainy mieli przemożny wpływ na politykę zagraniczną. Wokół urzędu prezydenckiego ścierały się interesy różnych koterii politycznych i biznesowych, często powiązanych z zagranicznymi ośrodkami władzy i pieniądza. Decyzje prezydentów były niekiedy pełne sprzeczności, trudne do logicznego uzasadnienia, pozbawione społecznego poparcia, lecz zazwyczaj określające aktualne kierunki polityki Ukrainy na arenie międzynarodowej. Dlatego kadencje Leonida Krawczuka, Leonida Kuczmy i Wiktora Juszczenki stały się podstawą konstrukcji pracy. Poszczególne rozdziały powiązane są z kadencyjnością szefów państwa. W ostatnim rozdziale dotyczącym polityki zagranicznej przywódców „pomarańczowej rewolucji" krótkie fragmenty zostały poświęcone zarysowaniu tendencji, które pojawiły się po przejęciu urzędu prezydenckiego przez Wiktora Janukowycza. Zamiarem było wskazanie tych elementów polityki nowego prezydenta , które świadczyły o niezmienności podstawowych celów polityki zagranicznej Ukrainy - umacnianie suwerenności, niepodległości i bezpieczeństwa państwa. Zmodyfikowano nieco definicje tych pojęć, zmieniono priorytety polityki zagranicznej oraz środki i metody realizacji interesów państwa.

Zainteresowanie polityką zagraniczną Ukrainy jest dość duże poza granicami tego kraju. Najwięcej piszą o niej Rosjanie i Amerykanie. W Polsce temat nie jest nadmiernie

eksploatowany i traktowany raczej przez pryzmat stosunków dwustronnych oraz w kategoriach budowania strefy bezpieczeństwa w relacjach z Rosją[2]. Rzadko podejmowane są próby kompleksowego opisu ukraińskiej polityki zagranicznej po 1991 r[3]. Na Ukrainie natomiast ze względu na nieustającą debatę o wyborze sojuszników i zachowaniu suwerenności literatura na temat polityki zagranicznej własnego państwa jest dość bogata. Powstały interesujące opracowania monograficzne dotyczące całości problemu[4] oraz na temat poszczególnych segmentów relacji ze światem zewnętrznym[5]. Publikacje stanowią odzwierciedlenie stanu badań wyspecjalizowanych jednostek uniwersyteckich oraz instytutów rządowych utworzonych z myślą o monitorowaniu sytuacji międzynarodowej wokół Ukrainy. Zaletą piśmiennictwa ukraińskiego jest różnorodność opinii stanowiących także odbicie istniejących rozbieżności wśród elit i społeczeństwa na temat polityki zagranicznej państwa.

Na stronach internetowych Rady Najwyższej, prezydenta, MSZ i placówek dyplomatycznych można znaleźć większość uchwał określających zasady budowania relacji ze światem zewnętrznym, treść traktatów i umów zawieranych z innymi państwami. Dokumenty instytucji państwa ukraińskiego stanowiły podstawowe źródło wiedzy do napisania tej pracy. Niezwykle cennym źródłem wiedzy na temat polityki zagranicznej Ukrainy jest ukazujący się od 2008 r. miesięcznik wydawany przez MSZ „Зовнішні справи" („Sprawy Zagraniczne", dosł. „Sprawy Zewnętrzne"). Oprócz znanych analityków stosunków międzynarodowych publikują tam swoje przemyślenia także politycy i dyplomaci.

Ogromną wartość poznawczą ma niezależna publicystyka ukraińska. W pierwszej kolejności należy wymienić internetową gazetę założoną przez Gieorgija Gongadze znajdującą się pod adresem: *www.pravda.com.ua.* Mimo tajemniczego zaginięcia twórcy tej gazety kontynuuje ona swoją misję odnotowując i komentując na bieżąco wszystkie wydarzenia dotyczące polityki wewnętrznej i zagranicznej Ukrainy. Niezwykle wyważone

---

[2] Krzysztof Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999,* Poznań 2004; Katarzyna Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy,* Poznań 2010.

[3] Do wyjątków należą opracowania takie, jak politologów z UMCS: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych,* red. Marek Pietraś, Tomasz Kapuśniak, Lublin 2007.

[4] W tej grupie wyróżnić należy opracowanie Olgi Borysowej (*Зовнішня політика України,* Луганьск 2010) i Ludmiły Czekalenko (*Зовнішня політика України,* Київ 2006).

[5] Najwięcej uwagi badacze ukraińscy poświęcali relacjom z NATO, Rosją i Unią Europejską: Сергій Джердж, *Україна – НАТО: співробітнництво заради безпеки,* Київ 2007; Леонід Каденюк, *Україна і НАТО: зобовязання та ризики на тлі „позитивів" і стандартів,* Київ 2009; Крючков Георгий, *Украина перед судьбоносным выбором*, Харьков 2010; Самосьонок Лариса, *Україна – НАТО. Навчальний посібник,* Донецьк 2009; Табачник Дмитро, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности,* Киев 2008; *Україна – Росія: пошук оптимальной моделі відносин,* ред. Василь Андрійко, Київ 2004; *Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива,* рєд. Б. О. Парахонньский, Києв 2001; Олександр Шнирков, Валерій Копійка, Віктор Муравйов, *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право,* Кїив 2006.

komentarze oraz zdradzające wielkie kompetencje autorów stale zamieszcza tygodnik „Дзеркало тижня" („Zwierciadło Tygodnia"). Mimo zmieniających się reżimów na Ukrainie i pojawiających się okresowo prób ograniczania wolności słowa przetrwała tam niezależna prasa stanowiąca nieocenione źródło wiedzy wszystkim badaczom zajmującym się współczesnymi dziejami państwa i narodu.

Większość opracowań naukowych i opinii na temat polityki zagranicznej Ukrainy ukazującej się poza jej granicami powstaje z uwzględnieniem poprawności politycznej i racji stanu własnego państwa. Przez ukraińskich polityków, dyplomatów, badaczy i komentatorów własne interesy narodowe i państwowe oraz środki ich zabezpieczenia z reguły są definiowane inaczej niż przez analityków zagranicznych. W Kijowie dostrzegane są wszystkie czynniki zewnętrzne wpływające na bezpieczeństwo lub gospodarkę Ukrainy. Nie zawsze ich znaczenie bywa właściwie oceniane w kategoriach szans i zagrożeń, lecz świat widziany z Kijowa wygląda nieco inaczej niż z Moskwy, Waszyngtonu czy Warszawy. W opracowaniu tym starałem się pokazać przede wszystkim ukraińskie oceny własnego położenia międzynarodowego, wewnętrznych uwarunkowań wpływających na kluczowe decyzje dotyczące polityki zagranicznej oraz różnic poglądów wśród elit i społeczeństwa w kwestii wyboru cywilizacyjnego.

Podążać na Wschód, czy Zachód, czy może pozostawać między Wschodem i Zachodem – dylemat ten do dziś nie został jeszcze rozstrzygnięty przez Ukraińców, mimo jednoznacznych deklaracji najwyższych przedstawicieli państwa o „europejskim wyborze". Każda z opcji ma swoich zdecydowanych zwolenników i przeciwników, za każdą kryją się, chociaż nie zawsze dostrzegalne, wpływowe grupy lobbystów krajowych i zagranicznych. Równowaga oddziaływania oraz atutów Wschodu i Zachodu w grze o Ukrainę sprawia, że od ponad dwudziestu lat pozostaje ona krajem nie należącym do żadnego bloku militarnego, ani gospodarczego istniejącego w jej sąsiedztwie. Formalnie w ciągu dwóch minionych dekad od czasu uzyskania niepodległości była jednym z najbardziej suwerennych krajów w Europie, w rzeczywistości suwerenność ta w dużym stopniu jest warunkowana układem sił w przestrzeni geopolitycznej wokół jej granic.